

КОМПЕТЕНТНІСНА ПАРАДИГМА ОСВІТИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Г. О. Пономаренко

Розкрито філософську сутність компетентнісної парадигми, здійснено аналіз її впливу на реформування системи вітчизняної освіти з огляду на євроінтеграційні процеси. Визначено стратегічні напрями подальшого розвитку ціннісних парадигм у сучасних суспільно-економічних умовах.

Ключові слова: філософія освіти, парадигма, компетентність, компетентнісний підхід, освітні стандарти, професійна підготовка.

Пономаренко Г. А. Компетентностная парадигма образования: реалии и перспективы развития
Раскрыт философский смысл компетентностной парадигмы, осуществлен анализ её влияния на реформирование системы отечественного образования в связи с евроинтеграционными процессами. Определены стратегические направления дальнейшего развития ценностных парадигм в современных социально-экономических условиях.

Ключевые слова: философия образования, парадигма, компетентность, компетентностный подход, образовательные стандарты, профессиональная подготовка.

Ponomarenko H. O. Competence Paradigm of Education: Realities and Prospects

Paper tells about the philosophical essence of competencies paradigm, analyses its impact on the reform of native country education system under conditions of integration to Europe processes. The strategic directions of the value paradigms further development under current social-economic conditions have been defined.

Keywords: philosophy of education, paradigm, competence, competencies approach, educational standards, professional training.

Постановка проблеми. Зміна суспільної парадигми від індустріальної до інформаційної, такі інтеграційні процеси, як глобалізація, демократизація, створення єдиного інформаційного простору, швидкий розвиток інформаційних технологій, взаємна інтеграція культур зумовили пошук нових шляхів розвитку людства. У результаті розширився світ життєдіяльності людини, змінилися способи спілкування, мислення; постала необхідність зростання сфери послуг, особливо освітніх, які б забезпечили спрямованість навчання на позитив, самоактуалізацію та мотивацію самоосвіти особистості впродовж усього життя. Усе це сприяло виникненню нових філософських ідей і продукуванню освітніх парадигм, здатних відтворити виклики часу.

Як вважає В. Г. Кремень, філософія освіти покликана з'ясувати, які кроки необхідно зробити в освітній галузі, щоб, глибоко вивчивши досвід попередніх парадигм, сформувані якісно нове бачення, нові умови, новий зміст освіти, що неодмінно приведе до розробки та реалізації якісно нової парадигми, у якій буде нове співвідношення між гуманізмом і технократизмом на користь розвитку особистості [10]. Однією з таких парадигм, на наш погляд, є компетентнісна, ідея якої успішно втілюється в освіті останніми десятиліттями.

Зв'язок цієї проблеми з теоретичними і практичними завданнями полягає в тому, що шляхом оволодіння певними компетентностями людина перетворює накопичені знання на суспільну цінність, завдячуючи якій здатна відчувати себе самодостатньою. У зв'язку з цим перед сферою освіти постають принципово нові завдання. Якщо раніше якість освіти визначалася певною сумою знань, умінь і навичок, то сьогодні не менш важливим її

чинником виступає рівень компетентності випускника навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У словнику іншомовних слів [13, с. 492] поняття "парадигма" розглядається як зразок, тип, модель. Відповідно до філософського словника поняття "парадигма" означає сукупність теоретичних і методологічних передумов, що визначають конкретне наукове дослідження, яке втілюється у науковій практиці на цьому етапі [14]. У сучасній філософії науки парадигма – це система теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, які обрані зразком для вирішення наукових завдань та які підтримують усі члени відповідного наукового співтовариства.

Основи компетентнісної парадигми освіти розглядали І. І. Козинець, Г. Д. Малик, О. В. Овчарук, Т. І. Пантук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, Г. К. Радчук, Я. О. Тригуб. Сутність формування ключових компетентностей викладена у працях Н. М. Бібіка, І. Г. Єрмакова, В. В. Краєвського, О. Я. Савченко, Л. В. Сохань, А. В. Хуторського; умови реалізації компетентнісного підходу в навчально-виховному процесі схарактеризовано Т. В. Івановою, В. Ф. Паламарчук, С. Є. Трубаचовою та ін.

Проте, враховуючи, що за останні роки відбулися суттєві зміни в розумінні цілей освіти, нагальною є потреба перегляду стратегії компетентнісної парадигми, розвитку її нових напрямів утілення в освітній простір.

Мета цієї статті полягає у здійсненні аналізу впливу компетентнісної парадигми на реформування системи вітчизняної освіти та визначенні стратегічних напрямів її подальшого розвитку в сучасних суспільно-економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Нині розвиток суспільства і цивілізації висуває перед освітою при-

Пономаренко Ганна Олександрівна, доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології Херсонського національного технічного університету, заступник голови Херсонської обласної державної адміністрації

нципово нові завдання. На початку XXI століття почалися докорінні зміни у парадигмі та методології освіти, передумови й окремі елементи яких склалися протягом усього XX століття. Колишня парадигма, що відбивала інтереси та сутність індустріального суспільства, яке детермінувало пізнання й однозначність оцінок, поступово замінюється методологією інформаційного суспільства, плюралістичного пізнання та імовірності оцінки. Важливими стають оволодіння комплексом універсальних навичок і вмінь, необхідних у житті та діяльності, забезпечення функціональної грамотності, а також розвиток комунікативних здібностей. Аналіз досвіду різноманітних освітніх систем показує, що одним із шляхів оновлення змісту освіти, узгодження їх із сучасними потребами суспільства є орієнтація навчання й виховання на компетентнісний підхід і створення ефективних механізмів його впровадження.

Науковці європейських країн вважають, що процес набуття молоддю знань, умінь і навичок спрямований на вдосконалення їхньої компетентності, що сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності бути мобільною. Так, на думку Д. Д'юї лише людина, яка спроможна адекватно реагувати на виклики і для якої "знання – як дія", є компетентною [2]. Своєю чергою, Г. Драйден і Дж. Вос, аналізуючи стан освіти з позицій глобалізації, зазначають: "Справжня революція в навчанні полягає не лише в змісті шкільної освіти. Вона полягає в навчанні того, як учитися, як думати, у вивченні нових методів, які ви можете використати для розв'язання будь-якої задачі, що виникає перед вами в будь-якому віці" [5, с. 122].

В Україні ідеї компетентнісної парадигми набули актуальності ще на початку 90-років XX століття, що, на думку О. Я. Савченко, пояснювалося "...відчутними суперечностями між потребами суспільства, яке прагнуло демократичних змін і відкритості до світових здобутків, та шкільною освітою, що залишалась "академічною" за цілями і хаотично реагувала на потреби часу" [8, с. 35]. Під впливом дискусії українських педагогів навколо питання запровадження компетентнісного підходу в освіті у Державних стандартах загальної середньої освіти для 11-річної школи відображається ідея вироблення в учнів уміння самостійно вчитися, яка локально відбивається в обов'язкових вимогах до навчальних результатів із предметів. Динаміка розгляду цієї проблеми в законодавчих актах у сфері освіти наприкінці XIX – початку XX століття дозволяє прослідкувати процес переосмислення цілей і функцій вітчизняної освіти, яка під впливом компетентнісної парадигми набула нового стрижня – "...розвиваюча, культурно творча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати необхідну інформацію, використовувати набути знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя свої країни" [7, с. 1]. З огляду на це, важливим є усвідомлення самого поняття „компетентність”.

Словник іншомовних слів так трактує поняття "компетентний" (від лат. *competens* – належний, відповідний): 1) досвідчений у певній галузі, якось питанні; 2) повноважений, повноправний у розв'язанні якоїсь справи; "компетенція" (лат. *competencia* від *competo* – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи, коло питань, у яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід; компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність [12, 34]. "Компетентний" (лат. *competens* – відповідаючий, здібний) уповноважений, знаючий, відомий у конкретній галузі, а "компетенція" (лат. *competencia* – добиватися, відповідати, підходити) – як коло питань, у яких хто-небудь добре

знається [12, 34]. У словнику В. Даля поняття "компетентний" тлумачиться як такий, що може і має право судити про щось; визнаний [4].

У науковий обіг дидактики поняття "компетентність", "компетенції" ввійшли із професійної сфери. Більшість європейських дослідників "компетентність" розглядають як оцінку категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження.

На відміну від європейських, відомі російські педагоги В. В. Краєвський, А. В. Хуторський розрізняють терміни "компетентність" і "компетенція", пояснюючи, що "компетенція" у перекладі з латинського "*competentia*" означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід [9]. А компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу та ефективно діяти в ній. Український учений О. В. Овчарук, урахувавши пріоритети сьогодення, чинниками компетентності визначає "...не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись і пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя" [8, с. 7]. І. А. Зязюн дає визначення компетентності інтелектуальної як особливого типу організації знань, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень, зокрема в екстремальних умовах [6].

Цінність компетентнісної парадигми для розвитку освіти в Україні не можливо переоцінити. Адже саме під її впливом зазнала змін організація дошкільної освіти та навчання в загальній середній школі, особливо у старшій її ланці, де запроваджено профільне навчання. Окрім того, відповідно до нових Державних стандартів загальної середньої освіти розпочато вивчення іноземної мови з першого класу, а другої іноземної – з п'ятого; навчання інформатики стало доступним для дітей уже в другому класі початкової школи. Здійснено перехід до процесу оцінювання навчальних досягнень учнів на основі інтеграції ключових компетентностей. Компетентнісний підхід у шкільній освіті, як зазначає Н. М. Бібік, сприяє розширенню навчальної мотивації учнів, осмисленню ними на особистісному рівні цілей навчання, унаслідок чого вони сприймаються як власні цілі [3].

У позашкільній освіті продовжується створення цілісної міжгалузевої багаторівневої системи позашкільних закладів різних типів і профілів для забезпечення розвитку здібностей і таланту обдарованих дітей та молоді. У професійно-технічній освіті Національною доктриною розвитку освіти XXI століття теж передбачено забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії. Підвищено увагу до якості підготовки компетентних фахівців вищими навчальними закладами та створення належних умов для неперервної післядипломної освіти. Як показує педагогічний досвід, саме компетентнісний підхід став одним із шляхів оновлення змісту освіти та технологій навчання, узгодження їх із сучасними потребами та інтеграції до світового освітнього простору.

Не менш важливим видається нам передбачення нових напрямів розвитку компетентнісної та інших ціннісних парадигм освіти в сучасних суспільно-економічних умовах. Насамперед, це повинно проявитися у професійній підготовці шляхом переходу від масової підготовки фахівців різних галузей до підготовки їх малими групами чи навіть індивідуально. При цьому найважливішою властивістю, що набуває освіта, має стати гнучкість і мобільність, а також перехід від процесу засвоєння інформації до формування якостей, необхідних для життєвої та професійної діяльності на основі оновлених інформаційних ресурсів. Адже стратегічним

орієнтиром сучасного суспільства є творчо мисляча особистість, здатна до саморозвитку.

По-друге, спрямованість системи навчання на переважне засвоєння певного обсягу знань, яка була традиційною й виправданою ще кілька десятиліть тому, не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у розв'язанні соціальних, виробничих та економічних завдань. З огляду на це, потребує істотного посилення організація самостійної та продуктивної діяльності школярів і студентів, розвиток їхніх особистісних якостей, умінь оперативного здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, вільно орієнтуватися у житті суспільства. Саме компетентнісний підхід дозволяє забезпечувати розвиток умінь учнів мислити, опрацювати інформацію, самостійно формулювати судження та знаходити відповідні аргументи [11].

Окрім того, серед зарубіжних і вітчизняних учених у галузі соціальних наук розпочато ґрунтовну дискусію навколо того, як озброїти людину необхідними вміннями та знаннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається. Відтак, знання та компетентності, котрими молодь оволодіває у процесі навчання у школі або вищому навчальному закладі, безперечно, є дуже важливими. Однак в умовах розбудови інформаційного суспільства під впливом економічних, соціальних та інших чинників розвитку цивілізації зростає актуальність формування соціально-психологічних компетентностей, які слугують тими індикаторами, що дають змогу визначити готовність випускника навчального закладу до досягнення життєвого успіху шляхом взаємодії із соціумом [1]. А враховуючи те, що за останні десятиліття відбулися значні зміни у структурі цінностей молоді, слід посилити увагу до організації соціально-орієнтованої системи формування компетентностей. Є очевидним, що її підґрунтям має стати суспільно-ціннісна діяльність людини, а також процеси адаптації, соціалізації та інтеграції особистості в соціум. У зв'язку з цим її соціальне становлення й компетентнісна готовність діяти в новій соціокультурній ситуації відбуватиметься за рахунок гармонійного розвитку взаємопов'язаної та взаємообумовленої системи: Людина – Освіта – Соціум. Із цього виводу В. Г. Кремень зазначає, що "...філософія освіти має бути детермінована філософсько-світоглядною проблематикою, яка передбачає осмислення феномена людини у Всесвіті: філософським тлумаченням свободи і водночас суспільної та індивідуальної відповідальності людини за прийняття рішень і наслідків своїх вчинків перед сучасними і майбутніми поколіннями" [10, с. 34].

Соціально-орієнтовану систему формування компетентностей необхідно вибудовувати на таких принципах:

- освіта – єдність навчання, виховання, розвитку й саморозвитку людини;
- поєднання індивідуального досвіду щодо засвоєння життєво необхідних компетентностей із зразками соціального досвіду;
- постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку людини;
- формування індивідуального менталітету, світогляду та поведінки, що надає особистості якості неповторності, відкритості для сприйняття особистісних і суспільних цінностей, здатності до самореалізації;
- розвиток компетенцій, пов'язаних із формуванням на базі загальної середньої та професійної освіти значимих для людини якостей, які

дозволяють реалізуватися в різних видах трудової діяльності;

- оволодіння культурою, коли людина не тільки усвідомлює матеріальні та духовні цінності, які залишилися в спадщину від попередніх поколінь, але й здатна адекватно оцінювати свою особисту участь у розвитку суспільства.

Визначальною умовою розбудови такої системи є активна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, соціальне партнерство влади та суспільних інститутів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, реформаційні процеси, що відбуваються в освітній галузі останніми роками, орієнтовані на новий тип соціально-ціннісної освіти, яка надає можливість молодим людям здобути необхідні знання, навички й компетентності, щоб відчувати себе конкурентноспроможними на мінливому ринку праці. Ураховуючи, що загальна стратегія нашої держави полягає в інтеграції до загальноєвропейського та світового співтовариства, саме процес, спрямований на формування системи компетентностей, може сприяти просуванню України на міжнародний рівень якості надання освітніх послуг.

Дослідження впливу компетентнісної парадигми на якість освіти в Україні та визначення напрямів її подальшого розвитку у площині ціннісних парадигм ХХІ століття доводить необхідність пошуку механізмів розв'язання проблеми професійного становлення особистості, загального прискорення соціально-економічного і духовного відродження України, її наближення до світових стандартів професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19–27.
2. Андреева И. Л. Антология по истории и теории социальной педагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. Л. Андреева. – М.: Изд. центр "Академия", 2000. – 176 с.
3. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н. М. Бібік // Гірська школа Українських Карпат. – 2013. – № 8–9. – С. 26–39.
4. Даль В. Толковый словарь живого русского языка: в 4 т. – М.: Русский язык, 1989. – 699 с.
5. Драйден Г. Революция в обучении. Научить мир учиться по-новому / Гордон Драйден, Жанетт Бос. – М.: "Парвинз", 2003. – 670 с.
6. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учіння / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць // [ред. кол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2000. – 636 с.
7. Иванова Т. В. Компетентностный подход к разработке стандартов для 11-летней школы: анализ, проблемы, выводы. Стандарты и мониторинг / Т. В. Иванова. – 2004. – № 1. – С. 16–20.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарука. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
9. Краевский В. В. Предметное и общественное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – 243 с.
10. Кремень В. Г. Філософія освіти / В. Г. Кремень // Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – С. 442–518.
11. Лялько В. Використання інформаційних технологій в освітньому процесі / В. Лялько // Інформатика та інформаційні технології в навчальному закладі. – 2007. – № 6. – С. 44–47.
12. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 10 изд. – М.: Азбуковник, 1997. – 944 с.
13. Современный словарь иностранных слов. – С-П.: Комета, 1994. – 740 с.
14. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

Цитувати: Пономаренко Г. О. Компетентнісна парадигма освіти: реалії та перспективи розвитку / Г. О. Пономаренко // Постметодика. – 2013. – № 5. – С. 16–18.
© Г. О. Пономаренко, 2013. Стаття надійшла в редакцію 21.10.2013 р. ■